

OM 12/021/2017

Saap. 14.3.2018

Arvoisa saamelaiskäräjälain uudistamista valmisteleva toimikunta

Suomen perustuslain (731/1999) 21 pykälässä todetaan, että jokaisella on oikeus tulla kuulluksi häntä koskevassa asiassa. Saamelaiskäräjälain uudistamistyössä me metsälappalaisten jälkeläiset pyydämme tulla kuulluiksi alla olevissa asioissa. Käytämme tässä Suomen alkuperäiskansasta lappalainen-nimitystä, koska keskeisissä historiallisissa lähteissä sen on ainoa heistä käytetty termi.

- 1) Saamelaiskäräjälain (17.7.1995/974) kolmannen pykälän mukaista **saamelaisen määritelmää** on tarkasteltava uudelleen.
 - a) Kieliperustetta on harkittava uudelleen, sillä historia todistaa kielen voivan kadota lyhyessä ajassa. Kemin lappalaisten äidinkieli oli metsälappi, jonka häviämiseen vaikutti kirkon aktiivisuus (Joona 2013). Esimerkiksi eteläisimmissä lapinkylissä Kuusamossa annettiin ruumiillista kuritusta sellaisille lappalaisille, jotka eivät osanneet ääntää suomen kieltä oikein (Joona 2013). Toisessa esimerkissä Härnösandin tuomiokapitulin mukaan "kuta enemmän lapinkieli taantuu, sitä enemmän kansa edistyy tiedoissa ja tavoissa" (Fellman 1910). Kolmannessa esimerkissä virkamiesten suhtautumista lapinkieleen kuvaa lääninrovasti Zimmermanın uhkaus 1760-luvulla Sompioissa, missä hän uhkasi lyödä halolla erästä lappalaista, joka oli rohjennut puhua hänen kuultensa lapsilleen lappia eli pirunkieltä (Fellman 1910).
 - b) Määritelmässä tulisi huomioida myös geneettinen sukulaisuus. Mielestämme lappalaisia (saamelaisia) ovat kaikki, jotka geneettisesti ja/tai sukututkimuksen avulla pystyvät todistamaan lappalaisen verenperinnön sukupuussa.

On yhä vahvempia todisteita siitä, että lappalaisten geenejä on muuallakin kuin nykyisellä saamelaisalueella. Esimerkiksi lähes kaikkien kuusamolaisten vanhojen sukujen sukupuussa on metsälappalaista verta ja usein lappalainen perimä on monistunut sukujen välisten avioliittojen kautta. Tästä löytyy paljon arkistotietoihin (veroluettelot, maakirjat, kärjäpöytäkirjat, matkakertomukset, perimätieto), perimään, arkeologiaan, kulttuuriin ja sukututkimukseen perustuvia todisteita.

Varhaisimmat veroluettelot eteläisimmistä lapinkylistä eli Kuusamon lapinkylistä ovat vuodelta 1564. Veroluetteloista mainittiin erikseen verotettavat lappalaiset (verolappalaiset) ja uudisasukkaat. Esimerkiksi Kuusamon Kitkalla on asunut vuoden 1617 veroluettelon mukaan 8 ja Maaselässä 6 lappalaista. Näyttää siltä, että kaikkia verolappalaisia ei saatu kirjattua jokaiseen luetteloon. Eri vuosien luetteloissa voi olla eri henkilöitä, koska lappalaiset olivat liikkuvia. Saamelaissuvut ja uudisasukassuvut alkoivat yhdistyä 1600-luvulta lähtien.

Vuonna 1673 annettu Lapin maiden asutusplakaatti mahdollisti uudisasukkaiden asettumisen lappalaisten alueille (Joona 2013). Kaskeaminen ja uudisasutuksen laajeneminen kavensivat lappalaisten mahdollisuuksia metsästykseseen, kalastukseen, poronhoitoon ja keräilyyn, minkä lukuisat kärjäkirjoihin merkityt tapaukset todistavat (Joona 2013, 739). Sekä venäläisten että ruotsalaisten arkistojen mukaan perinteisten

elinkeinojen hankaloituminen johti siihen, että osa lappalaisista lähti muualle, osa omaksui talonpoikaiset tavat tai sekoittui naimakaupan kautta uudisasukkaisiin (Ervasti & Vasari 1978; Kuzmin 2013). Vuoden 1763 jälkeen lappalaisia ei Inaria lukuun ottamatta enää merkitty veroluetteloihin (Joona 2013).

Kirkonkirjojen pohjalta on mahdollista laatia sukupuita, jossa näkyvät kuusamolaisten sukujen lappalaiset juuret. Aina se ei kuitenkaan onnistu, varsinkin kun mennään ajassa kauas taaksepäin tai Venäjän puolella olevien lapinkylien asukkaiden jälkeläisiin. Modernit geenitutkimukset voivat paikata näitä tietoukkoja. Kromosomeissa oleva DNA-rihma sisältää geenit. Kromosomeista puolet peritään isältä ja puolet äidiltä. Tämä tarkoittaa, että puolet geeneistä on saatu isältä ja puolet äidiltä, neljäsosa kultakin isovanhemmalta, kahdeksasosa kultakin isoisovanhemmalta jne.

Kromosomeista kaksi on sukupuolikromosomeja (X ja Y). Kun lapsella on X ja Y, hän on poika. Tytöillä on kaksi X-kromosomia. Tytöllä molemmilta vanhemmilta tulevat X-kromosomit. Pojan X-kromosomi on peritty äidiltä sekä Y-kromosomi isältä. Tällöin Y-kromosomi periyttää geenejä isältä pojalle eli puhutaan isälinjoista (Y-DNA). Erityisissä solun osissa, mitokondrioissa on geenejä, jotka periytyvät aina äidiltä lapsille. Eli sekä tytöt että pojat saavat sen äidiltään. Tytöt jatkavat sen periyttämistä eteenpäin omille lapsilleen (mtDNA).

Näitä isien ja äitien kautta perityvien geenien muutoksia (mutaatioita) voidaan hyödyntää tutkittaessa isä- ja äitilinjojen monimuotoisuutta ja historiaa. Keskimääräinen mutaatioiden määrä ajassa tiedetään, jolloin jokin mutaatio voidaan määrittää tiettyyn aikaan tapahtuneeksi. Tällöin päästään historiassa jopa satojen vuosituhansien päähän. Linjoja merkitään kirjaimilla.

Geneettisten tutkimusten mukaan lappalaisten tulosuunta jääkauden jälkeen on sekä itäinen että eteläinen (Lahermo 1996; Tambets ym. 2004; Ingman & Gyllensten 2007; Nazarova 2009). Eteläistä geneettistä ainesta löytyy erityisesti Ruotsin eteläisimmältä lappalaisalueelta ja se lienee peräisin väestöjen sekoittumisesta (Tambets ym. 2004; Ingman & Gyllensten 2007). Lappalaisten eteläisestä tulosuunnasta Suomeen emme löytäneet tutkimuksia.

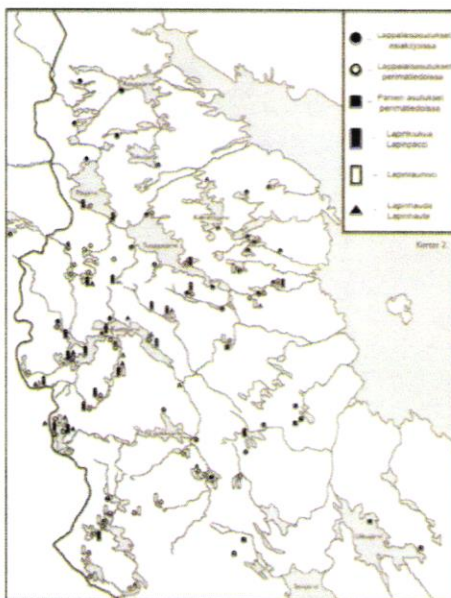
Lappalaisten itäisestä tulosuunnasta on monia tutkimuksia. 1990-luvulla tehdyissä geneettisissä tutkimuksissa on todettu Suomen naispuolisten lappalaisten perimässä enemmän itäistä alkuperää kuin Norjan lappalaisilla (Delghandi ym. 1998). Myös nykyisin tehdyt tutkimukset vahvistavat eteläistäkin Skandinaavia asutetun etelän lisäksi myös koillisesta (Günther ym. 2017). Tähän saakka tehdyt geneettiset tutkimukset kaipaivat lappalaisten alkuperän osalta meta-analyysin tyyppistä analyysia, jossa tarkasteltaisiin tulosten luotettavuutta ja yhtenevyyttä kerätyn aineiston laajuuteen ja maantieteelliseen sijaintiin nähden.

Nykyisin lappalaiset ja suomalaiset suvut ovat sekoittuneita, mutta kuitenkin vielä muodostavat levinneisyshistoriansa kautta erilaisia ryhmiä. Luotettavimmin Suomen alkuperäiskansaan kuuluvat ihmiset saadaan selvitettyä kirkonkirjoihin, käräjäpöytäkirjoihin ja erilaisiin muihin asiakirjoihin perustuvan tutkimuksen sekä sitä

täydentävien DNA-testien avulla. Geneettisillä menetelmillä saadaan myös selville, mistä he ovat tulleet, miten ryhmät ovat sukua toisilleen ja pystytään arvioimaan tulemisen ajankohta.

- 2) Neljännen pykälän mukaista saamelaisten **kotiseutualueen** maantieteellistä rajausta tulee tarkastella uudelleen. Viimeaikaiset geneettiset tutkimukset osoittavat, että lappalaiset olisivat tulleet Suomeen idästä. Jääkauden loppuessa maata alkoi paljastua kaakossa ja idässä. Jään perääntymistä seurasi kasvillisuuden kehittyminen ja eläimet ja lopulta saaliin perässä myös ihminen. Pohjoisesta tulemista rajoittaa korkeuden nouseminen, idästä tulemista helpottivat runsaat vesireitit. Sitä, mikä ihmisryhmä saapui Suomeen ensin, on haastavaa selvittää. On mahdollista, että nykyiset lappalaiset ovat eri kansa kuin aivan varhaisimmat asukkaat Suomessa. Tätä voidaan selvittää maantieteellisin, arkeologisin ja erityisesti geneettisin tutkimuksin. Kansanryhmän erotessa toisesta sen perimä alkaa muotoutua niiden geenien pohjalta, jotka ryhmään sattuivat jäämään. Nämä erot pystytään selvittämään dna-tekniikoilla ja arvioimaan, mistä toisesta ryhmästä kyseiset ihmiset ovat peräisin ja milloin he ovat asuneet yhdessä.

Venäläisten arkistotietojen mukaan Novgorodin ruhtinaskunnassa on ollut Lapin sadannes niminen hallinnollinen alue, joka kuului laajempaan Äänisen alueen hallintoalueeseen (Kuzmin 2013). Laatokan ja Äänisen välissä sijaitsevalta Säämäjärveltä Pääjärvelle olevaa aluetta kutsuttiin Metsä-Lapiksi ja Kuolan niemimaalta Turjanniemeen ulottuvaa aluetta kutsuttiin Villi-Lapiksi (Kuzmin 2013). Paikannimien, murresanaston ja perimätiedon mukaan Karjalan sisämaassa on ollut pitkään lappalaisväestöä ja vasta 1200-1300-luvuilla alueelle alkoi tulla itämerensuomalaisten asutusta (Kuzmin 2013, Kuva 1). Tällöin lappalaiset alkoivat siirtyä pohjoiseen. Karjalaiset verottivat sekä Metsä-Lapissa että Villi-Lapissa asuvia lappalaisia (Kuzmin 2013).

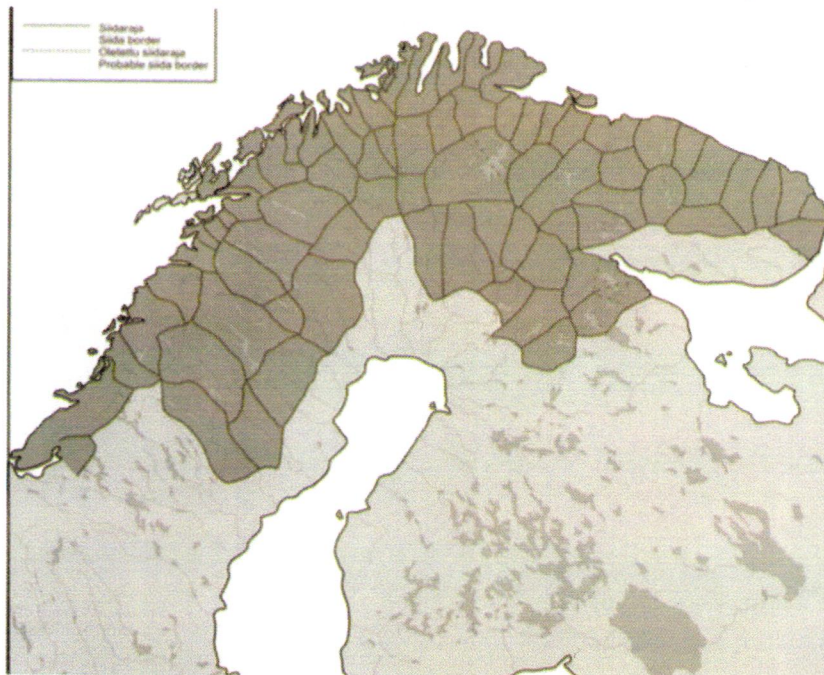

Kuva 1. Lappalaisten asumispaikoista kertovat löydöt Vianan Karjalassa (Kuzmin 2013).

Vahvat Venäjän yhteydet ja vilkas liikkuminen rajan molemmin puolin kielivät kulttuurisesta yhteydestä. Esimerkiksi Kitkan ja Maaselän lappalaiset olivat hyvin liikkuvia ja saattoivat löytyä veronkantoaikana toisesta kylästä tai muuttivat Venäjälle (Tegengren 1952, Kuzmin 2013). Vahvaa sukupohjaa todistaa myös auttamisen halu. Esimerkiksi Kitkan lappalaisen Anders Mårtenssonin kaksi nuorinta poikaa säästyivät 1600-luvun katovuosina nälkäkuolemalta Vienan lappalaisen Mihkail Pertrikovin luona (Pitkän suku). Ennen vuotta 1563 Kitkalta on muutettu Kemikylään, joka on nuorin lapinkylästä (Tegengren 1952). Muuttoa on dokumentoitu jopa Pohjois-Norjaan (Tegengren 1952).

Suomessa perimätiedon sekä kielitieteellisten tutkimusten mukaan lappalaisia on aikoinaan asunut hyvinkin etelässä. Näistä ei ole olemassa kirjallisia dokumentteja. Sen sijaan Kemin- ja Tornion Lapin lapinkylästä ja niissä elävistä lappalaisista on arkistoissa paljon kirjallisesti dokumentoitua tietoa, esimerkiksi käräjäpöytäkirjoja ja matkakertomuksia (mm. Fellman 1910). Lapinkylät jakautuivat perheiden kesken kalastus- ja metsästysalueisiin, jotka kulkivat perintönä eteenpäin (Korpiaakko 1981). Perheiden käyttämät maa-alueet ovat olleet perimyksen, sukulunastuksen, kaupan, vaihdon, lainhuudatuksen ja verotuksen kohde (Fellman 1910, lukuisat esimerkit käräjäkirjoissa).

Kemin Lapin kulttuuri ja sen rajat säilyivät häiriintymättömänä 1500-luvulta 1600-1700-luvuille (Tegengren 1952). Kuusamon alue oli alueen kaakkoispäässä ja siellä sijaitsi kaksi lapinkylää; Kitkajärvi (Kitka) ja Maanselkä (Tegengren 1952, Kuva 2). Kuusamolaisten muista suomalaisista poikkeava perimä on geneettisesti osoitettu (Nelis ym. 2009). He myös harjoittavat vieläkin tai ovat harjoittaneet 1900-luvulla lappalaiseen kulttuuriin kuuluvaa metsästys-, kalastus- ja keräilykulttuuria.

Pohjois-Fennoskandian lapinkylät*

Kuva 2. Lappalaisten kylärajat. Kuva on kopio Juha Joonan (2013) artikkelista, johon se on lainattu teokesta Ulla-Maija Kulonen – Irja Seurujärvi-Kari – Risto Pulkkinen (toim.): *The Saami A Cultural Encyclopaedia*, SKS. Vammala 2005 s. 186–187. Kartan on piirtänyt *Johanna Roto*.

Monissa Ruotsin, Suomen ja Venäjän arkistojen lähteissä kerrotaan lappalaisten käräjäoikeuteen ja taistelleen oikeuksistaan käyttäen maa-alueitaan. Lukuisia tähän liittyviä käräjätapauksia ja tarinoita Suomen ja Ruotsin Lapista (=Tornion ja Kemin Lappi) on dokumentoitu Fellmannin (1910) kirjaan sekä Kuzminin (2013) keräämiin tietoihin Venäjän puolella suomalaisiin lapinkyliin liittyvässä lapinkyläverkostossa Vienan Karjalasta ja Vienan Kemistä.

Lappalaisten oikeuksia todistetaan myös lukuisissa käräjien pöytäkirjoissa. Vuoteen 1740 kerättyjä oikeustapauksia maan ja vesien käytöstä lappalaisten ja uudisasukkaiden välillä on löytynyt jo yli 1000 (Korpjaakko 1981a). Esimerkiksi Korpjaakon (1981b) arkistoista kokoamassa tiedossa Kuusamon Haukiniemen sukulunastusoikeutta koskeneessa oikeudenkäynnissä 1737-1739 kihlakunnanoikeuden päätöksessä todetaan, että "Haukiniemi oli perustettu lappalaiselle veromaalle." Maa-alue, jolle Haukiniemen tila perustettiin, sisältyi Maaselän lapinkylän alueeseen ja oli lappalaislautamies Jouni Oulanpojan omistamaa.

- 3) On mietittävä huolella **saamelaiskäräjien jäseniä**, jotta kaikki alkuperäiskansan ryhmät tulevat tasavertaisesti mukaan. Sama koskee myös saamelaiskäräjien hallitusta, jonka kiintiöitä eri ryhmistä ei nykyisessä laissa määritellä. Suomen perustuslaki (731/1999) määrää kansalaisten yhdenvertaisesti kohtelusta. Lappalaisia on siirtynyt maiden välillä. Tämän vuoksi tulee mietittäväksi myös se, kuinka pitkään suku on ollut Suomessa voidakseen osallistua Suomen alkuperäiskansaa koskeviin päätöksiin.
- 4) Työssä on huomioitava hallintolain (6.6.2003/434) 6. luvun 31 pykälän mukainen **viranomaisen selvittämismääräysvelvollisuus**. Viranomaisen on selvitettävä riittävät ja tarpeelliset tiedot asian ratkaisemiseksi. Ehdotamme asian valmisteluun riittävää aikalisää kaiken tarpeellisen tiedon keräämistä ja koostamista varten.

KIRJALLISUUS:

- Delghandi, M., Utsi, E. & Krauss, S. Saami mitochondrial DNA reveals deep maternal lineage clusters. *Human Heredity* 48, 108-114.
- Ervasti, S. & Vasari, Y. 1978. Kuusamon historia I. Koillissanomat Oy.
- Fellman, I. 1910. Handlingar och uppsatser angående Finska Lappmarken och lapparne / samlade och utgifna af Isak Fellman. Helsinki.
- Günther, T. ym. 2017. Population genomics of Mesolithic Scandinavia: Investigating early postglacial migration routes and high-altitude adaptation. *PLOS* 16(1): e2003703. <https://doi.org/10.1371/journal.pbio.2003703>
- Ingman, M. & Gyllenstein, U. 2007. A recent genetic link between Sami and the Volga-Ural region of Russia. *European Journal of Human Genetics* 15, 115-120.
- Joona, J. 2013. Kuka kuuluu alkuperäiskansaan- historian vastauksia tämän päivän kysymyksiin. *Lakimies* 4, 743-755.
- Korpjaakko, K. 1981a. Maanomistuksen perusteista saamelaisalueilla. *Sami Instituutti. Diedut* Nr. 1, 43-53.
- Korpjaakko, K. 1981b. Haukiniemen uudistilan sukulunastusoikeutta koskenut oikeudenkäynti Kuusamossa vuosina 1737-1739. *Sami Instituutti. Diedut* Nr. 1, 70-79.
- Kuzmin, D. 2013. Saamelainen asutus Karjalassa. *Suomalais-ugrilaisen seuran aikakauskirja*

(SUSA/JSFOu) 94, 69-123.

Lahermo, P. ym. 1996. The genetic relationship between the Finns and the Finnish Saami (Lapps): Analysis of nuclear DNA and mtDNA. American Journal of Human Genetics 58, 1309-1322.

Nazarova, A. F. 2009. Genetic relationship between Finno-Ugric, Slavic, and Germanic populations as estimated from ahtropogenetic data. Doklady Biological Sciences 426, 257-260.

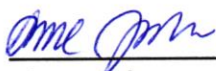
Nelis, M. ym. 2009. Genetic structure of Europeand:A view from the North-East. PLOS ONE 4 (5), e5472.

Pitkän suku: <https://sites.google.com/site/pitkasuku/home>

Tambets, K. ym. 2004. The western and eastern roots of the Saami – the story of genetic "outliers" told by mitochondrial DNA and Y chromosomes. American Journal of Human Genetics 74, 661-682.

Tegengren, H. 1952. En utdöd Lappkultur i Kemi Lappmark. Studier i Nordfinlands kolonisationhistoria. Acta Academiae Aboensis Humaniora XIX.4. Åbo Akademi.

Kuusamossa 10.3.2018

nimen selvennys

ANNE JAKALANIEMI

anne.jakalanieni@gmail.com

044-5154449

nimen selvennys

TERO KOHNO

tero.kohnho@pp3.inet.fi

040-6713885